

УДК 821.161.2:82-1 (477.6)

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2019-2-04>

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ДОНБАСУ В ЦИКЛІ “РОЗКЛАДАННЯ” ЛЮБОВІ ЯКИМЧУК Костецька Л. О.

Запорізький національний університет

liubovkostetska@gmail.com

Ключові слова:

художній простір, поема, цикл, образ, хронотоп, паліндром.

Стаття присвячена аналізу поезії Л. Якимчук, що проливає світло на події, які відбувалися і продовжують відбуватися на сході України. Творення художнього простору здійснюється в контексті епохи, і художній твір презентує маркери епохи, проте іншим струменем творчості є авторські почуття і враження. Поєднання соціального та інтимного – основа художньої творчості поетеси.

Любов Якимчук – українська поетеса, яка народилась у Первомайську Луганської області й відчула війну на собі і своїй родині, лише в лютому 2015 року змогла виїхати з окупованої території, де йдуть військові дії. Вона є організатором низки культурних проєктів та учасницею поетичних фестивалів (Форум видавців у Львові, Міжнародний поетичний фестиваль MERIDIAN CZERNOWITZ, ГОГОЛЬFEST, Міжнародний музично-мистецький фестиваль Арт-Поле, Міжнародний українсько-польський фестиваль FortMissia, Літературно-мистецький фестиваль “Київська Барикада”, Музично-літературний андерграундовий фестиваль “День Незалежності з Махном”, Форум “Донкульт – Мистецькі надра”), а у 2015 році здійснила тур Україною зі збіркою “Абрикоси Донбасу”, у яку ввійшли вірші від 2009 року до подій 2013-2014 років. З плином часу гостре сприйняття теми війни змінюється власним пошуком людини, що постає у кризових ситуаціях, проживає і відчуває їх та намагається йти далі в пошуках нових мистецьких відкриттів.

Матеріали про презентацію книжки “Абрикоси Донбасу” та схвальні відгуки про вірші збірки публікували ЛітАкцент, Друг Читача, Читомо та інші інтернет-видання, проте системного аналізу віршів Л. Якимчук ще не було представлено в українському літературознавстві, що й зумовило актуальність дослідження.

Мета статті полягає в спробі системного дослідження поезії Любові Якимчук, зокрема поеми “Абрикоси Донбасу” (2013), циклу “Розкладання” (2014).

Другою книжкою Л. Якимчук (перша “як МОДА” вийшла в 2009 році) стала збірка, що отримала назву від поеми “Абрикоси Донбасу”, до якої увійшли твори, написані у 2009-2014 роках. Їх географія також розлога: Львів, Київ, Чернівці, Пулави, дорога із Сонячного до Первомайська Луганської області. Збірка побачила світ улітку 2015 року, а восени цього року поетеса презентувала її в різних містах України. Збірка потрапила в рейтинг “10 найкращих українських книг про АТО” за версією українського “Forbes” [2]. Також вона є у списку найкращих книжок десятиліття за читацькою версією [3].

Збірка складається з 11 частин: “Абрикоси Донбасу”; “Ням і війна”; “Виварка”; “Розкладання”; “Небілі вірші”; “Той, хто загортає у ковдри”; “Сталеві прибори”; “Квіти снігу”; “Плавання”; “Канонічне”;

“Та інше”. Проте на цьому збірка поетеси не завершена, вона залишає її відкритою й поповнює новими творами. Після цього видання збірка набуває нових текстів, які з’являються на сторінці поетеси у Facebook, а також на інших платформах.

Перший вірш циклу “Розкладання” розпочинається інтертекстуальною згадкою назви антивоєнного роману Е. М. Ремарка “На Західному фронті без змін”:

на східному фронті без змін
скільки можна без змін?

Метал перед смертю стає гарячим
а люди від нього холодними [4].

Образ смерті постає в образі металу, який його несе. Метал руйнує не лише тіло, він допомагає розкладанню колишнього світу, коли від колишніх речей залишаються лише їхні частини. Так розкладається Луганськ і Донецьк, які засипають завалами від вибухів і руйнують світ:

не кажіть мені про якийсь там Луганськ
він давно лише ганськ

лу зрівняли з асфальтом червоним
мої друзі в заручниках –

і до нецька мені не дістатися
щоби витягти із підвалів, завалів та з-під валів [4].

Вірші-вишиванки втрачають свою актуальність у цій ситуації розкладання та руйнування. Вірші більше схожі на змалювання болю і гуркоту, відтвореного через звуковий образ “ppp”.

А ви пишете вірші, красиві, як вишиванка
ви пишете вірші ідеально гладенькі
високу поезію золоту

про війну не буває поезії
про війну є лише розкладання
лише літери

і всі вони – ppp [4].

Руйнування Первомайська і Дебальцевого ліричний герой циклу переживає як руйнування теплого простору, коли тепло вже не може повернутись, коли батьківщина В. Сосюри вже не зможе подарувати світові поета, не тільки поета, але й взагалі когось із людей, адже зруйноване місто не може нічого народити:

Первомайськ розбомбили на перво і майськ –
безкінечно маятись наче вперше
знову там скінчилась війна
але мир так і не починався
а де бальцево?

Де моє бальцево?

Там більше не родиться Сосюра
уже більше ніхто з людей не родиться [4].

Війна руйнує світ і руйнує людину. Світ втрачає колишні форми і обриси, так, колообрій стає трикутним. Символічний образ соняшників, що став відомим під час збройного конфлікту, і фотографії танків і воїнів на фоні соняшників облетіли мас-медіа та соціальні мережі. У поемі ці символи світла перетворюються на символи смерті. Адже вони втрачають своє сонячне ество і стають понурими свідками смерті. Навіть сама лірична героїня відчуває в собі, як помирає частина душі й вона стає старою, бо від її імені, від розкладання залишається лише “ба”.

Я дивлюся на коло обрій
він трикутний, трикутний
і поле соняхів опустило голови
вони стали чорні й сухі, як і я
вже страшенно стара
і я більше не Люба
лише ба [4].

Ця частина циклу була написана у найстрашніший період АТО (22 серпня 2014), коли російські війська масово зайшли на територію України, і було утворено смертельний котел під Іловайськом, коли загинуло багато українських воїнів, обманно розстріляних російськими військовими. Напруженість особливо відчутна у цій частині поеми. Вона ріже реципієнта на шматки, розкладаючи біль на різні відчуття.

Наступний вірш циклу – “Збирання”, написаний того ж дня, що й попередній. Він є відчуттям долі цього краю, що й перетвориться на велике море, адже вода, що є одночасно символом життя і смерті, затопить шахти і народить нове море, проте в тому морі вже не буде місця людині:

і народить нових
проте не людей
і вони попливуть як рибини
там, де люди уже не потрібні [4].

Світ утратив свої колишні обриси, він розкладається на окремі частини, і вони деформують і розкладають слова, серед яких знаходиш знайомі слова і образи. Вірш циклу “її” (19 червня 2014) має забагато крапок, що розставлені над “і”. Цей образ завершеного стає образом завершеного руйнування, коли озеро отримує горіховий колір:

подивися у ці очі:
вії і вії
заплутаний пух в о-
круглих зіницях
горіхового відтінку –
такого кольору
і вода в озері [4].

Озеро також трансформується і стає нічим – “зеро”, янголи, що жили в поемі “Абрикоси Донбасу” вбиті, а пух від їхніх крил перетворюється на тополиний. Образ води, як і образ смерті й прихистку загинувших, стає втіленням нового моря, яке утворилося на цих землях, затопивши колишній світ:
озеро стало як о і зеро
як ніщо

і цей пух від тополь
наче пір’я
обскубаних ангелів
вода стала пухом
для тих, кому немає землі
Крапки над “і” розставлено і розкладання завершено:
не дивися у ці очі
на ії і ії
на ці товсті обрубки
на ці сірники
що розмокли
під вологими крапками [4].

Наступний вірш без назви має наскрізний образ маршу, для відтворення якого використовується зоровий образ. Конструювання формальних елементів виходить на перший план у зоровому вірші, адже він розрахований на візуальне сприйняття, коли спочатку фіксуються звуки, які надалі наділяються певними значеннями.

Слова розкладені й читаються зліва направо і справа наліво – паліндром “шрам-марш”, який фіксується зверху вниз і навпаки. Паліндром, або рак літеральний розглядається поетами як форма інтелектуальної гри. Віршована практика цієї форми дозволяє створювати “розкладений” поетичний простір, моделюючи реальний простір:

ш
р
а
м
після вибуху розкидані степом
ш – як шовкові нитки вітру, що заплуталися в деревах
р – гудить як турбіна літака
а – роззявлений від крику рот
м – без кінця кличе маму: мама, де моя мама? [4].

Образ дому як свого простору постає в поемі як знищений світ. Архетип дому є узагальненим образом світу, утвореним між космосом і землею, він поєднує реальне і фантастичне, минуле і майбутнє, він також є уособлення родини і роду. Війна руйнує цей світ ущент, не лишаючи нікому надії на повернення до комфортного свого простору. Світ стає мертвим:

біля розкиданих літер стоять бездумні –
вони порожні, як банки від майонезу
стоять бездомні –
вони босі, як степові звірята
на яких влаштували полювання
на війні немає дому
навіть якщо у твою хату не влучили
як у качку або сірого зайчика
на війні немає дому
а в хаті мерехтить синя міль газу
яка висотує з тебе
останнє тепло [4].

Паліндром “шрам-марш” збільшується і перетворюється на новий поетичний простір “МАРШ-МАРШ”. Образ матері є також архетипним образом, що в першому паліндромі поєднаний із слуховим образом крику “де моя мама”. Образ загубленої дитини є образом людини на війні. Терикон як образ жіночого начала, котрий у поемі

“Абрикоси Донбасу” постає жінкою, що в своєму лоні знищує дітей, відмовляючись їх народжувати, у циклі “Розкладання” має лоно, наповнене кров’ю. Представники бандформувань скидали трупи своїх загиблих та закатованих ними людей у шахти, що може призвести до санепідеміологічної катастрофи. Усі ці асоціації – в образі маршу, яким крокують вояки, чий дім – це чоботи, що символізують втрату первісного енергетичного ества дому, поступове завмирання, розчинення у змертвілому світі:

М
А
Р
Ш

розкидані степом

М – груди матері, яка годувала немовля під час польоту

А – терикон, налитий кров’ю, як комар: от-от лусне

Р – прикушений язик, лише язик

Ш – сиве волосся, змішане з травною

і туди підходять військові

їхній дім – це чоботи

і ці чоботи відбивають МАРШ [4].

У Вікіпедії марш як музичний жанр визначається як мелодія, що має енергійний, чіткий ритм і такт, призначений для супроводження пересування людей у чіткому, синхронному темпі. У військовій справі маршем називається організоване пересування військових. Саме такий тип організації простору можливий у світі війни, адже він організовує рух як один із параметрів простору.

Зорова поезія тяжіє до синтетичності, поєднання різних форм впливу на реципієнта, коли образ охоплюється інтуїцією, почуттям, а не розумом. Це переплетення різних творчих просторів – слова й візуальних елементів. Поетична форма стає можливістю нового оформлення авторської метафорики та міфології. Пластичність образів формується під час перетікання одного образу в інший.

Наступний вірш циклу “Як я вбила” змальовує образ родини і роду, розкиданого війною. Плин життя може розкидати людей у різні місця, але війна ділить життя на до та після і буде межі, які важко долати. Поетеса констатує, що “усі мої родинні зв’язки тепер телефонні”. Усі ці телефонні розмови мають такий самий рух, як циркуляція крові:

усі мої телефонні зв’язки кровні

уся моя кров прослуховується

їм треба знати, скільки відсотків української

польської, російської і чи є циганська

їм треба знати, чиїм донором я стала

їм треба знати, чи це впав гемоглобін, чи дах наді мною

і чи можна з клітинних мембран побудувати кордони [4].

Образ крові в українській літературі є традиційним. Він співвіднесений із боротьбою, родом, домівкою. Як зазначає К. Буркут, “слово кров функціонує в поетичних сегментах, у яких ідеться, в основному, про: 1) Трагічні події громадського чи особистого плану; 2) Інтенсивний вияв почуттів” [1, с. 71-72]. У

поезії Л. Якимчук вони поєднані – це і зв’язок роду, і сучасний стан ліричної героїні, коли її кров “перетворюється на постріл”.

Родинні стосунки загострено розривом, який здійснила війна. Вірш написано 10 серпня 2014 року, коли батьки ще перебували на окупованій території, і ці перепони між ріднею були нестерпними:

між мною і моєю мамою вирито сотні могил

і я не знаю, як їх перестрибнути

між мною і моїм батьком літають сотні снарядів

і я не вмю дивитися на них, як на птахів

між мною і сестрою металеві двері погребу

що їх із-середини підпирає лопата

між мною і моєю бабусею параван із молитов –

тонкі шовкові стіни, за якими не чути, зовсім не чути [4].

Простір розірваний війною руйнує світ і руйнує все те, чим людина звикла жити. Він несе страждання і смерть, від яких кров застигає. Тому з’являються образи цього розірваного простору і це образи війни. Останній вірш циклу було написано 9 квітня 2014 року. Це лірична поезія про варіанти бачення світу. Одягаючи окуляри, лірична героїня отримує можливість бачити важливі речі. Найважливіша річ у житті – це любов, і заради неї варто жити. Життя – це потреба бачити обриси коханої людини:

-О-О-

це не Б, а В

це не Л, а Д

усе пливе

як гаряча вода в холодній

як прісна вода в солоній

а коли я

одягаю дві О

тобто -О-О-

тобто -О-О-куляри

то я бачу

що твої щічки –

це розкриті крильця зозульки

і темні цятки на них –

веснянки

вівсянки

просянки –

хочуть злетіти в повітря [4].

Образи птахів в українській міфології є вісниками новин, а також на своїх крилах вони здатні приносити різні зміни, наприклад, несуть весну. Саме таким образом постає образ коханого, що асоціюється із образами птахів.

Завершує поезію образ води, жіночого начала, здатного до трансформацій та модифікацій. Вона асоційована із образом жінки, що змінює свої якості і перетворюється за рухом життя.

-О-О-

а коли я знімаю окуляри

гаряча вода в холодній

прісна вода в солоній

і твоє обличчя (дужками)

посміхається [4].

Цикл “Розкладання” є своєрідним документом, у якому зафіксовано процеси розкладання Донбасу подібно до людського тіла і відчуття людини на війні. Образ смерті набуває тут нових рис, вона

бачиться всюди і чується, тому з'являються звукові образи, які передають її присутність і загрозу. Розшматований простір представлено містами Луганськом, Донецьком, Первомайськом, які розкладаються на частини. Образ води, що є амбівалентним (одночасно символізує життя і смерть), залишає тільки своє смертоносне значення – море, що затопить шахти і народить нове море, у якому немає місця людині.

Використання паліндромів у циклі дозволяє відтворити ефект розкладання. Зорові образи дають можливість багатопланово відтворювати авторський задум, поєднуючи слово і візуальність.

Руйнування, яке здійснює війна, стосується не лише матеріальних об'єктів, це передусім руйнування життя людини, роду, родинних стосунків, крові як доміант людського існування. Простір рідного дому втрачений і це документує цикл “Розкладання”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркут К. Образ крові в поетичній системі О. Олеся. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2004. Вип. 9. С. 71–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2004_9_16
2. Військові хроніки: 10 найкращих українських книг про АТО. *Forbes*. 2015. 14 жовтня. URL <http://forbes.ua/ua/lifestyle/1403765-vijskovi-hroniki-10-najkrashchih-ukrayinskih-knig-pro-ato>
3. Список найкращих українських книг останнього десятиліття (2005-2015) *OLENMIX*. 13.09.2015. URL: https://polemix.com.ua/ua/article/spisok_naykraschikh_ukrainskikh_knig_ostannogo_desyatilttya_2005-2015-4175165/
4. Якимчук Л. Розкладання. *Шо. Портал о современной культуре*. 16.11.2014. URL: <http://sho.kiev.ua/article-sho/179051>

ART SPACE OF DONBAS IN THE CYCLE “DECOMPOSITION” OF LYUBOV YAKIMCHUK

Kostetska L. O.

Zaporizhzhia National University,

The article analyzes the nature of the poetry Liubov Yakymchuk about the events of Russian aggression in the east of Ukraine. The author himself was born in the Lugansk region and spent his childhood and adolescence there. The creation of artistic space is carried out in the context of the era, and the artwork presents the markers of the era, but the other jet of creativity is the author's feelings and impressions. The combination of social and intimate are the basis of artistic creativity of the poet.

The document has no knowledge (emotions, feelings), and fiction adapts perception and understanding of the actual situation. Such a task is performed by fiction, devoted to the Maidan and events in separate regions of Lugansk and Donetsk. The purpose of the article is to attempt a systematic study of Liubov Yakymchuk's poetry, in particular, the cycle “Decomposition” (2014).

The author analyzed the emergence of documentary-journalistic poetry as a form of reflection of actual events in society. The poem “Apricots of Donbass” and the cycle “Decomposition” included in the collection “Apricots of Donbass” (2015) L. Yakymchuk have been analyzed. They recorded events in Donbass 2013-2014, as well as its poetry 2015-2017 years.

Liubov Yakymchuk lost during the war not only a home and a small homeland, this period also coincided with the loss of relations, their completion. The artistic space of poetry is represented by images that present the phenomenon of love as an important component of human relationships, the source of artistic creativity, self-awareness and awareness of moral and ethical values.

Liubov Yakymchuk creates the artistic space of his poetry by resorting to fixing his feelings, documenting the signs and admiring the present. She violates the eternal philosophical questions: human and time, homeland, human in critical situations, people and person, human and earth, and others. Liubov Yakymchuk's artistic space of poetry is an experience in finding a place in his life, a woman's growth and the formation of a nationally and mentally mature person.

Key words: artistic space, poem, cycle, image, chronotope, palindrome.